

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 341.645

DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2023.3/14>

Южека Р.С.

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

ПРОПОЗИЦІЇ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ДО ІНСТИТУТІВ ЗАГАЛЬНОЇ ЧАСТИНИ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

У статті проводиться аналіз та висвітлення питань імплементації рішень Європейського Суду з прав людини (ЄСПЛ) до інститутів загальної частини Кримінального кодексу України. В контексті дотримання прав людини та дотримання зобов'язань перед міжнародними органами, автор розглядає проблематику впровадження рішень ЄСПЛ у національному законодавстві України.

У статті детально аналізуються різні рішення ЄСПЛ, які стосуються прав людини в контексті кримінального правосуддя. Зокрема, акцентується увага на вироку щодо порушення права на справедливий суд, заборони катувань, незаконних арештів, а також інших прав людини, що можуть бути порушені у зв'язку з діями правоохоронних органів та судових органів.

Автор пропонує конкретні пропозиції щодо впровадження рішень ЄСПЛ до загальної частини Кримінального кодексу України з метою забезпечення дотримання прав людини в процесі кримінального правосуддя. Автор аналізує можливі зміни до законодавства та процедур, які допоможуть уникнути порушення прав людини та впровадити міжнародні стандарти у національному законодавстві.

Також, стаття висвітлює позитивний вплив імплементації рішень Європейського Суду з прав людини на систему кримінального правосуддя України. Відзначаються приклади покращення дотримання прав людини, розслідування злочинів та забезпечення справедливих процесів унаслідок упровадження міжнародних стандартів.

Здійснюючи порівняння між міжнародними стандартами та національним законодавством, автор робить висновки про необхідність адаптації процедур та практик українського правосуддя до вимог ЄСПЛ.

Загалом, стаття має на меті підвищити усвідомленість про необхідність дотримання рішень ЄСПЛ в Україні та сприяти забезпеченню захисту прав людини в сфері кримінального правосуддя. Ця робота може бути корисною для юристів, академічних дослідників, законодавців та інших зацікавлених сторін, які займаються правами людини та правосуддям у Європейському контексті.

Ключові слова: рішення ЄСПЛ, імплементація, Кримінальний кодекс України, права людини, правосуддя

Постановка проблеми. Права людини є невід'ємною складовою сучасного правового порядку та демократичного суспільства. У зусиллях забезпечення захисту прав громадян, Україна активно співпрацює з міжнародними органами, зокрема, з Європейським Судом з прав людини (ЄСПЛ). Рішення, ухвалені ЄСПЛ, мають загаль-

ноєвропейське значення та стають важливим юридичним джерелом для національних законодавств країн-учасниць.

Однак, незважаючи на постійні зусилля України у впровадженні міжнародних стандартів у внутрішні законодавство, імплементація рішень ЄСПЛ до інститутів загальної частини

Кримінального кодексу залишається актуальною та складною проблемою. Несумісність деяких положень національного законодавства з рішеннями ЄСПЛ може призводити до порушення прав людини в контексті кримінального правосуддя, тим самим поставляючи під сумнів дотримання Україною міжнародних зобов'язань щодо правової держави та захисту прав людини.

Таким чином, дана стаття присвячена глибокому аналізу та постановці проблеми імплементації рішень Європейського Суду з прав людини до інститутів загальної частини Кримінального кодексу України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед дослідників, які займалися проблемами застосування практики Європейського Суду з прав людини в кримінальному праві, можна відзначити науковців таких як П. П. Андрушко, С. В. Ківалов, Д. Кухнюк, П. М. Рабінович, Д. С. Терлецький, В. О. Туляков, М. І. Хавронюк, Ю. Б. Хім'як, С. В. Шевчук та інші.

Метою статті є прояснення та надання конкретних пропозицій щодо впровадження змін у національне законодавство для забезпечення повної відповідності міжнародним стандартам прав людини. Аналізуючи цю проблему, ми сподіваємося висвітлити необхідність ретельного вивчення рішень ЄСПЛ та посилення зусиль у напрямку дотримання прав людини в процесі кримінального правосуддя, що, у свою чергу, зміцнить довіру до юстиції та забезпечить здійснення принципу правової держави у всіх аспектах суспільного життя.

Виклад основного матеріалу. Права людини в рішеннях Європейського Суду з прав людини (ЄСПЛ) відіграють критичну роль у забезпеченні захисту прав та свобод осіб, які підлягають юрисдикції держав-учасниць Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Основні характеристики прав людини, що відображаються у рішеннях ЄСПЛ:

1. Універсальність і недоторканість. ЄСПЛ визнає права людини універсальними, що означає, що вони поширюються на всіх людей незалежно від національності, раси, статі, віросповідання чи політичних переконань. Кожна особа має право на недоторканість своєї особистості, гідність та безпеку.

2. Заборона на катування та жорстоке, нелюдське або принижуюче поведіння. ЄСПЛ активно виявляє свою позицію проти будь-яких форм катування, жорстокого, нелюдського або принижуючого поведіння або покарання, та зобов'язує держави до ефективного захисту осіб від таких дій.

3. Право на свободу та особисту недоторканість. Це одне з фундаментальних прав, яке визнає право на свободу особи, включаючи свободу від незаконного арешту чи ув'язнення. Рішення ЄСПЛ чітко стверджують, що відбирання свободи має бути правомірним та обґрунтованим.

4. Право на справедливий суд. ЄСПЛ визнає право на справедливий суд, який забезпечує не лише доступ до правосуддя, а й можливість оскарження будь-якого порушення права на розгляд справи незалежним та неупередженим судом.

5. Право на приватне і сімейне життя. Це право гарантує право кожної особи на повагу приватного та сімейного життя, включаючи захист від довільного втручання державних органів.

6. Свобода думки, совісті та релігії. ЄСПЛ активно визнає і захищає право на свободу думки, совісті та релігії, включаючи право на свободу віросповідання, об'єднання та висловлювання [1, с. 58].

Рішення ЄСПЛ є юридично зобов'язуючими для держав-учасниць, і їх дотримання має вирішальне значення для забезпечення захисту прав людини в Європі та на міжнародному рівні. Ці рішення допомагають розвивати правову культуру та створюють базу для зміцнення правової держави в країнах-учасницях Конвенції.

При підписанні та ратифікації Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року та низки інших протоколів до неї, Україна також визнала обов'язкову юрисдикцію Європейського суду з прав людини з питань тлумачення та застосування положень цих документів. Виконання рішень Європейського суду з прав людини може здійснюватися такими способами:

а) Виплата на користь Стягувача (заявника до Європейського суду з прав людини): У випадку, коли рішенням Європейського суду з прав людини встановлено порушення прав стягувача або досягнуто дружнє врегулювання справи, Україна зобов'язана компенсувати стягувачеві або його представнику розумну сатисфакцію відшкодування.

б) Застосування додаткових заходів індивідуального характеру: Після рішення Європейського суду з прав людини можуть бути застосовані індивідуальні заходи для відновлення попереднього юридичного стану або забезпечення інших корективних заходів, спрямованих на захист прав стягувача.

в) Вжиття заходів загального характеру: Україна також може здійснювати внесення змін до свого законодавства, адміністративної практики та забезпечення юридичної експертизи законопроектів з метою приведення їх у відповідність

з міжнародними стандартами прав людини, які встановлені рішеннями Європейського суду з прав людини [2, с. 14].

Забезпечення виконання рішень Європейського суду з прав людини є необхідним елементом додержання міжнародних зобов'язань України та забезпечення правового захисту громадян. Цей процес сприяє зміцненню демократії, правової держави та довіри до системи правосуддя в країні.

В науковому середовищі виникає різноманітність думок стосовно правової природи рішень (практики) Європейського Суду з прав людини (ЄСПЛ). Залежно від точки зору дослідників, такі рішення можуть бути охарактеризовані наступним чином:

– Судовий прецедент: Згідно думки Кухнюка Д. В., рішення (практика) ЄСПЛ може розглядатись як судовий прецедент, що має обов'язкову силу як для самого ЄСПЛ, так і для національних судів України.

– Прецедент за змістом («прецедентне право»): Туманов В. А. та Супрун Д. М. розглядають рішення (практику) ЄСПЛ як прецедент за змістом, що створює обов'язкові норми для самого ЄСПЛ, що його прийняв, але не завжди обов'язкові для інших національних судів.

– Прецедентна практика з опцією дотримання: Дудаш Т. І. вважає, що рішення (практика) ЄСПЛ може бути прецедентною практикою, і при цьому національні суди можуть звертатись до цих рішень, але вони не зобов'язані автоматично їх дотримуватись.

– Прецедент тлумачення: Зміївська С. С. та Орловська Н. А. називають рішення (практику) ЄСПЛ прецедентами тлумачення, які допомагають визначити зміст і тлумачення прав людини в рамках Конвенції.

– Правотлумачний або правоконкретизаційний прецедент: Ільченко І. розглядає рішення (практику) ЄСПЛ як правотлумачні або правоконкретизаційні прецеденти, які доповнюють та конкретизують загальні норми Конвенції.

– Рішення з нормою тлумачення: Хім'як Ю.Б. вказує на те, що деякі рішення (практика) ЄСПЛ можуть містити норми тлумачення, які слугують вказівниками для національних судів.

– Рішення, що дотримуються попередньої практики: Згідно з думкою Шевчука С.В., деякі рішення (практика) ЄСПЛ можуть вважатись рішеннями, якими ЄСПЛ послідовно дотримується своєї попередньої практики, але формально не містить доктрини прецеденту.

Таким чином, думки вчених стосовно правової природи рішень (практики) Європейського

Суду з прав людини мають неоднозначний характер, і кожен підхід пропонує різний рівень обов'язковості та впливу цих рішень на національну юриспруденцію [3, с. 221].

Застосування рішень ЄСПЛ до інститутів загальної частини Кримінального кодексу України має вирішальне значення для забезпечення додержання міжнародних стандартів прав людини та впровадження їх у національне законодавство.

Основні аспекти застосування рішень ЄСПЛ до інститутів загальної частини Кримінального кодексу України включають такі:

– Заборона подвійного покарання (*non bis in idem*). Рішення ЄСПЛ наголошують на необхідності дотримання принципу *non bis in idem*, що означає, що особа не може бути покарана двічі за той самий злочин. Цей принцип гарантує, що після винесення остаточного рішення щодо кримінального провадження державні органи не можуть розпочати нове кримінальне провадження або накласти нове покарання за той же злочин.

– Примусове привласнення майна. Рішення ЄСПЛ наголошують на тому, що примусове привласнення майна може бути справедливим лише за умови додержання процедур, передбачених законом, та при виконанні мінімальних стандартів справедливості. Це стосується забезпечення права на справедливий суд, права на обґрунтованість та пропорційність покарання.

– Доведення вини. Рішення ЄСПЛ підкреслюють важливість дотримання презумпції невинуватості та права на відповідність доказів підозри. Засудження особи має базуватись на обґрунтованих та достатніх доказах, а судовий процес має бути проведений відповідно до принципів справедливого судочинства.

– Обвинувачення та право на захист. Рішення ЄСПЛ стверджують право особи на захист та забезпечення рівних можливостей сторін у судовому процесі. Державні органи мають забезпечити ефективний захист прав та інтересів підозрюваних та обвинувачених осіб, включаючи доступ до адвоката та можливість звернення до суду.

– Діяльність правоохоронних органів. Рішення ЄСПЛ наголошують на необхідності забезпечення додержання принципу законності, незалежності та безпристрасності в діяльності правоохоронних органів. Вони також наголошують на важливості розслідування будь-яких звинувачень у випадках зловживання владою або порушення прав людини [4, с. 268].

Застосування рішень ЄСПЛ до інститутів загальної частини Кримінального кодексу України

допомагає забезпечити відповідність національного законодавства міжнародним стандартам прав людини та створює базу для покращення правового захисту громадян України. Це допомагає зміцнити правову державу та підвищити довіру до системи правосуддя у країні [5, с. 79].

Необхідність імплементації рішень Європейського Суду з прав людини до національного законодавства України базується на кількох ключових аргументах, які доводять важливість цього процесу:

– Забезпечення правової держави. Імплементація рішень ЄСПЛ є необхідною умовою для забезпечення принципу правової держави в Україні. Дотримання рішень ЄСПЛ демонструє повагу до міжнародних стандартів прав людини та заслуговує довіри національних та міжнародних громадських організацій, що сприяє зміцненню демократії та правозахисних засад у країні.

– Підвищення довіри до системи правосуддя. Імплементація рішень ЄСПЛ сприяє підвищенню довіри громадян до системи правосуддя, оскільки вона дозволяє гарантувати захист прав людини та забезпечити виконання рішень суду. Це робить систему правосуддя більш прозорою, відповідальною та справедливою перед громадянами [6, с. 100].

– Захист прав громадян. Імплементація рішень ЄСПЛ допомагає захистити права громадян України, оскільки вони можуть звертатися до суду в разі порушення їх прав, а рішення ЄСПЛ є обов'язковими для виконання державними органами.

– Уніфікація судової практики. Імплементація рішень ЄСПЛ допомагає уніфікувати судову практику в країні та забезпечити єдність правозастосовного підходу до питань, що стосуються прав людини. Це сприяє усуненню недоліків та розбіжностей у судових рішеннях і створює стабільний юридичний простір для громадян та бізнесу.

– Міжнародний рейтинг країни. Імплементація рішень ЄСПЛ сприяє покращенню міжнародного рейтингу України в контексті правозахисних стандартів та демократичних цінностей. Це може позитивно вплинути на сприйняття України як демократичної та правової держави співдружності на міжнародній арені.

– Зобов'язання держави перед міжнародним співтовариством. Як держава-учасниця Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Україна має юридичні та моральні зобов'язання виконувати рішення ЄСПЛ. Це свідчить про здатність держави до дотримання міжнародних зобов'язань та забезпечення прав людини в країні.

Узагальнюючи, імплементація рішень ЄСПЛ до національного законодавства України має значимий

вплив на зміцнення правової держави, захист прав громадян та дотримання міжнародних зобов'язань. Це допомагає створити справедливі умови для життя та розвитку кожної людини в Україні [7].

Пропозиції щодо імплементації рішень Європейського Суду з прав людини до інститутів загальної частини Кримінального кодексу України можемо сформулювати наступним чином:

1. Законодавчі зміни: Відповідно до рішень ЄСПЛ, необхідно внести відповідні зміни до національного законодавства, зокрема до загальної частини Кримінального кодексу України. Це може включати конкретизацію та доповнення норм, що стосуються прав людини, для забезпечення відповідності міжнародним стандартам.

2. Своєчасне виконання рішень: Національні суди повинні своєчасно та відповідно виконувати рішення Європейського Суду з прав людини та забезпечити дотримання прав та свобод людини.

3. Збільшення свідомості та підвищення кваліфікації: Судді, прокурори, адвокати та інші правозастосовники повинні мати достатні знання щодо міжнародних стандартів прав людини та практики ЄСПЛ. Проведення навчань та семінарів сприятиме підвищенню кваліфікації та свідомості з цих питань.

4. Забезпечення доступу до правосуддя: Важливо забезпечити доступ до правосуддя для всіх громадян України, незалежно від їхнього статусу, соціальної групи чи регіону проживання.

5. Здійснення контролю за виконанням рішень: Система моніторингу та контролю за виконанням рішень ЄСПЛ має бути забезпечена для ефективності імплементації та забезпечення додержання міжнародних зобов'язань.

6. Співпраця з міжнародними органами: Україна повинна активно співпрацювати з міжнародними правозахисними організаціями та іншими країнами для обміну досвідом та розробки найкращих практик імплементації рішень ЄСПЛ.

Впровадження зазначених пропозицій дозволить забезпечити більш ефективне впровадження рішень Європейського Суду з прав людини до інститутів загальної частини Кримінального кодексу України та підвищить рівень правового захисту громадян в країні.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, проведений аналіз дозволив виявити необхідність та важливість такого заходу для забезпечення додержання міжнародних зобов'язань України з питань прав людини та створення ефективної системи захисту прав громадян.

Висновки наукових досліджень вказують на те, що імплементація рішень Європейського Суду

з прав людини є необхідним елементом зміцнення правової держави та забезпечення відповідності українського законодавства міжнародним стандартам прав людини. Виконання рішень ЄСПЛ сприятиме забороні порушення прав людини, ефективному правовому захисту громадян та підвищенню рівня правової свідомості в країні.

Пропоновані в статті рекомендації, такі як законодавчі зміни, підвищення кваліфікації правозастосовників, забезпечення доступу до пра-

восуддя та інші, відкривають шлях до ефективної імплементації рішень ЄСПЛ та створення системи правового захисту, яка б гарантувала захист прав і свобод кожного громадянина України.

Загальні результати дослідження можуть слугувати підґрунтям для подальших робіт та сприяти розвитку правової науки в Україні, що дозволить покращити стан прав людини та забезпечити їх ефективний захист у майбутньому.

Список літератури:

1. Чубенко А.А. Вплив рішень Європейського суду з прав людини на нормотворчу діяльність Верховної Ради України. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. Вип. 5. Т. 1. С. 57–60.
2. Гарасимів О. Практика Європейського суду з прав людини у справах проти України як чинник можливого удосконалення законодавчих правозахисних гарантій (за результатами юридико-статистичного дослідження). *Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка*. Серія юридична. 2015. Вип. 61. С. 10–16.
3. Наконечна А., Гарасимів О. Щорічний VI Міжнародний форум у Львові з практики Європейського суду з прав людини. *Право України*. 2017. № 12. С. 220–223
4. Сорока О.О. Деякі питання застосування практики ЄСПЛ (кримінально-правовий аспект) *Право і суспільство*. 2014. № 1–2. С. 267–272.
5. Андрушко П.П. Правові позиції Європейського суду з прав людини як джерело кримінального права Верховенство права: історія, теорія, практика. *Збірник наукових праць міжнародної науково-практичної конференції Київського національного університету імені Тараса Шевченка* (22 грудня 2010 року). К.: «Обрії», 2011. С. 76–80.
6. Дмитрук М.М. Гармонізація КК України із практикою Європейського суду з прав людини як чинник впровадження кримінального проступку *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. пр. Одеська нац. юрид. акад. О. : Юрид. літ., 2010. Вип. 55. С. 98–102.
7. Пушкар П., Желтухін Є. В Україні на національному рівні існує проблема забезпечення дотримання Конвенції з прав людини. *Юридична газета online*. 2020. № 1 (707). URL: <https://yur-gazeta.com/interview/v-ukrayini-nanacionalnomu-rivni-isnie-problema-zabezpechennya-dotrimannya-konvenciyi-z-pravlyudini.html>. (дата звернення 20.07.2023)

Yuzheka R.S. PROPOSALS FOR THE IMPLEMENTATION OF DECISIONS OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS TO THE INSTITUTIONS OF THE GENERAL PART OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE

The article analyzes and highlights issues of implementation of decisions of the European Court of Human Rights (ECHR) to the institutions of the general part of the Criminal Code of Ukraine. In the context of the observance of human rights and compliance with obligations to international bodies, the author examines the issue of implementing the decisions of the ECHR in the national legislation of Ukraine.

The article analyzes in detail various decisions of the ECtHR that concern human rights in the context of criminal justice. In particular, attention is focused on the verdict regarding the violation of the right to a fair trial, the prohibition of torture, illegal arrests, as well as other human rights that may be violated in connection with the actions of law enforcement agencies and judicial authorities.

The author offers specific proposals regarding the implementation of ECHR decisions into the general part of the Criminal Code of Ukraine in order to ensure compliance with human rights in the criminal justice process. The author analyzes possible changes to legislation and procedures that will help avoid human rights violations and implement international standards in national legislation.

Also, the article highlights the positive impact of the implementation of the decisions of the European Court of Human Rights on the criminal justice system of Ukraine. Examples of improving human rights compliance, crime investigation and ensuring fair processes as a result of the implementation of international standards are noted.

Making a comparison between international standards and national legislation, the author draws conclusions about the need to adapt the procedures and practices of Ukrainian justice to the requirements of the ECHR.

In general, the article aims to raise awareness of the need to comply with ECtHR decisions in Ukraine and to contribute to the protection of human rights in the field of criminal justice. This work can be useful for lawyers, academic researchers, legislators and other stakeholders dealing with human rights and justice in the European context.

Key words: ECHR decision, implementation, Criminal codex of Ukraine, human rights, justice